

DRUGI U POSLEKONFLIKTNOM STANJU

Apstrakt: *U ovom tekstu skiciraju se dosadašnji rezultati rada na projektu Spinning out of control: rhetoric and violent conflict. Representations of 'self' – 'other' in the Yugoslav successor states, i obrazlažu smernice daljeg toka istraživanja.*

Ključne reči: *Drugi, medijski diskurs, stereotip, društvena kontekstualizacija.*

Dosadašnja istraživanja u okviru projekta *Spinning out of control: rhetoric and violent conflict. Representations of 'self' – 'other' in the Yugoslav successor states*, koja su rezultirala zbornikom radova *Intima javnosti* (IFDT i Fabrika knjiga, 2008) bila su usredsređena na ispitivanje odnosa prema Drugom u konfliktnom stanju. Još više: većina autorskih i koautorskih priloga bila je usmerena na analizu diskursa u nasilnom kontekstu. Ovakav naš pristup bio je uslovljen načinom uništenja bivše države: osim u slučaju mirnog razdvajanja Crne Gore i Srbije, osamostaljenja ostalih jugoslovenskih republika nisu prošla bez nasilja u većem ili manjem obimu. *Drugi* je u takvim situacijama uglavnom bio *etnički Drugi* i neretko je tretiran kao neprijatelj. U cilju ispitivanja esencijalnih konstrukcija Drugog i Svog, namerno smo pretežni deo našeg minulog rada usmeravali na analizu izveštavanja medija o najupečatljivijim ratnim događajima. Takođe, pojedinim prilogima smo ciljno ispitivali izveštavanje o neizvesnim, napetim situacijama, poput referendumu i sastanaka na kojima se odlučivalo o ratu i miru, ili smo fokus ispitivanja usmeravali na radikalne stavove pojedinih medija ili političkih partija kako bismo ispitali elementarne oblike konstruisanja i manifestovanja Drugosti na retoričkom planu.

U tekstovima koji su do sada nastali naznačili smo dominantne okvire predstavljanja tadašnjih stvarnosti, najčešće iz komparativne perspektive, i identifikovali pojedine narativne obrasce, strategije i stereotipe konstruisanja Svojih i Drugih u završnim činovima bivše Jugoslavije. Fokus ovih priloga bio je na partikularnim pitanji-

ma odnosa diskursa i nasilja i odgovarajućih saznanjnih predstava o Drugosti u procesu stvaranja novih država. Osvetljavali smo slučajevima instrumentalizovanja percepcije Drugih u ključnim periodima raspada bivše države i načine proizvođenja „očiglednosti razlika“ u procesima prevladavanja nacionalnih/nacionalističkih verzija nad zajedničkom. U nameri da pokažemo kompleksnije odnose kolektivnog predstavljanja Svog i Drugog u ovom periodu, naše istraživanja bazirali smo na trima istraživačkim tradicijama – proučavanju etničkog konflikta, teorijama formiranja kolektivnog identiteta i analizi diskursa. Poslednji pristup omogućio nam je da kolektivne percepcije formiranja i izražavanja Drugosti, kao i uzajamne igre moći zainteresovanih aktera, pratimo iz jezičke perspektive. Analizi diskursa dali smo primarno mesto pretpostavljajući da se i putem jezika definiše društvena stvarnost. Trudili smo se da osim načina predstavljanja, u najvećoj meri osvetlimo i učinke odnosno posledice upravo takvih predstavljanja. Ispostavilo se da je medijski jezik neretko usmeravao ili oblikovao dominantne politike više nego što ih je opisivao.

S druge strane, iako nismo imali nameru da pišemo istorijske tekstove, uzimajući u obzir značaj koji smo pridavali *kontekstu* u kome su analizirani iskazi o Drugosti nastajali, dosadašnji rezultati mogu se posmatrati i kao istorijski prilozi boljem razumevanju načina nestajanja zajedničke države, odnosno načina i uslova stvaranja novih država. Iz šire perspektive, analizirani period, u čijem je središtu bilo medijsko izveštavanje o ratovima u bivšoj Jugoslaviji tokom poslednje decenije XX veka, može se shvatiti kao period *vanrednog stanja*, u kome je na brutalan i radikalna način uništavan stari i građen novi poredak. Bile su to ekstremne situacije, kada su i najtanje vezujuće spone između jugoslovenskih naroda nestajale zajedno sa jugoslovenskom državom. U tom procesu, kako je pokazano, medijsko predstavljanje i konstruisanje odnosa prema Drugom takođe je neretko bilo ekstremno i etnički motivisano. Medijski diskurs je bez sumnje pospešivao krizu bivše države, išao je ispred nje, ali ju je i reflektovao, zbog čega je jedan od glavnih zadataka naše analize bio u otkrivanju uzajamnog delovanja načina izveštavanja o konfliktu i obratno – uticaja intenziteta konflikta, odnosno sukobljenih politika, na izveštavanje. U tim uslovima, analizirani mediji uglavnom su izražavali puls dominantnih politika ili sukobljenih elita. Jezikom

svakodnevice, dominantni mediji bili su najčešće navijački. Filtriranjem i prerađivanjem događaja prema zamišljenom interesu sopstvene strane, poenta je iznalazena u očekivanoj podeli aktera u sukobu na dobre i loše. Teško i komplikovano pitanje ostaje da li su novinari bili slobodni u izveštavanju. Ostavili smo ovo pitanje po strani, verujući da ovakvo označavanje takođe proističe iz stereotipnog svođenja kompleksnosti odnosa politike i medija, pa da i ne može imati jednostavne, precizne ili uvek važeće odgovore. Ipak, ako bismo ukratko skicirali rezultate dosadašnjih priloga, najupečatljivije manipulativne strategije kojima su mediji pribegavali u tom periodu bile su polarizacija, pojednostavljivanje, dezavuisanje i prećutkivanje svega što narušava zadati okvir Mi – Oni ili izlazi iz njega.

Sada, nakon analize diskursa koji su pratili ili su prethodili konstituisanju novih država na tlu bivše Jugoslavije, otvaraju se i nova pitanja. Nas kao i ranije zanimaju uže identitetske konstrukcije, ali pre svega odnos prema Drugima i prema Drugosti uopšte u periodu preobražaja ovih društava i normalizovanja uzajamnih odnosa. U novim okolnostima istraživanje načina konstrukcija Drugih čini se zahtevnijim zadatkom, iz jednostavnog razloga što izražavanje Drugosti nije tako transparentno kao u ekstremnim uslovima. Drugi su u konfliktnim situacijama bili manje-više „poznati“ ili „očekivani“. Oni to više nisu, pa je domen retorike koji baštini ovakav vid predstavljanja teže identifikovati. Zato je naše osnovno pitanje *šta se u javnom diskursu dešava sa fenomenom Drugosti u mirnodopskom kontekstu, odnosno u poslekonfliktnom stanju?* Nestaju li načini predstavljanja Drugih iz konfliktnog perioda, ili se njihovi pojavni oblici „zamrzavaju“, odnosno ostaju isti? Manifestuju li se na nekim drugim nivoima i kojim retoričkim sredstvima? Ukratko, šta je sa Drugima u diskursima koji se „ne otimaju kontroli“? Gde su imagološke granice Drugosti i da li svi narativi Drugosti pripadaju istom, prepoznatljivom žanru? Koliko je ovaj jezik živ i može li se identifikovati u prepoznatljivim frazama i kojim retoričkim strategijama? Kakav je odnos prema zajedničkoj jugoslovenskoj prošlosti, odnosno, da li je i zajednička prošlost takođe postala Drugost za narode bivše Jugoslavije? Na kraju, ko su sada Drugi? Ima li ih i među Nama u etničkom smislu? Da li su „izbeglice“, „prognanici“, „raseljena lica“, „povratnici“... samo nova imena za staru pojavu Drugosti? Ovo su neka od pitanja koja želimo da istaknemo i na koja

pokušavamo da odgovorimo, delom zato što je o njima do sada malo pisano a delom zato što verujemo da ona nisu manje važna od do sada sprovedenih istraživanja.

U akademskoj literaturi Slovenije, Srbije i Hrvatske ipak postoje začeci interesovanja za ovu problematiku. Neki od njih nas navode na ispitivanje fenomena nostalgije, ne samo za jugoslovenskim socijalizmom, nego i nostalgije u širem smislu. Prema dominantnim diskursima novih država, izgleda da je jedna nostalgija smenila drugu – nostalgija za nacionalnom prošlošću, karakteristična za devedesete godine prošlog veka, ustuknula je pred nostalgijom za budućnošću – evropskom budućnošću regiona. U tom kontekstu zajednička prošlost i ona još bliža, ratna, koju navodno niko nije želeo, postaje javno odbačena Drugost, pa bi u optimističkoj vizuri bio očekivan i nestanak fenomena uzajamne Drugosti među ovim društvima. Ipak, uporedo sa ovim diskursima, preciznije u njihovom okviru, mnogo je naznaka koje podstiču na ispitivanje trajnijih slika u širem kontekstu mentalnog mapiranja ali i u internoj simboličkoj geografiji. Lavirint diskursa u periodu preobražaja ovih društava postaje sve složeniji, pa od manje-više razumljivo povezanog tkiva prelazi u nejasnu nadređujuću moć. Teško je odrediti šta je u dugoj istoriji pisanja Drugosti, koja je etabliрана nosećim društvenim i humanističkim naukama, dakle akademskim jezikom, a onda prenesena i u javni i svakodnevni jezik, ponavljanje a šta nagoveštaj novoga. Ono što je ipak novo u tim diskursima, mada na zaobilazan i činjenično ne uvek lako opisiv način, u bliskom je savezu sa političkim. Upravo tu nalazimo prostor za naša dalja istraživanja, jer su u kontekstu međusobnog procenjivanja i mapiranja odnosi složeni, intenzitetски promenljivi kroz vreme, i svakako zavisni i od političkih prilika; na dužoj vremenskoj osi, pak, ključni imaginacijski okviri predstavljanja Drugih uglavnom slede stare paradigme prema razvijenosti, tzv. mentalnim svojstvima, religiji ili ideologiji, a nekada i elementarne mitološke predstave o dobrim Našim i zlim Njihovim.

Previše složena situacija u pogledu razumevanja kraha bivše države, rešavana i uz pomoć imaginacijske, odnosno simboličke nosivosti geografskih pojmova kakvi su Evropa i Balkan, nije ni u novim uslovima bez svojih posledica. One su vidljive upravo u jeziku, odnosno u jezicima koji su definisali ili definišu procese pridruživanja novih država Evropskoj Uniji. Uprkos tome što su neodređeni,

s vremenom su pojmovi Evropa i Balkan u političkom jeziku došli u isključujući odnos i postali toliko opšti i obični, da se i nisu mogli izbjeći, ali i toliko manipulativni da su postizali upravo ono što im je u jeziku propagande i osnovna svrha – nisu ostavljali nedoumice. Uglavnom opisivana i razumevana u binarnom, uzajamno opozitnom ključu, simbolička ili mentalna pripadnost „Evropi“ odnosno „Balkanu“ i dalje ima jaku propagandnu ulogu, jer je „Evropa“ sinonim svega prestižnog, racionalnog, civilizovanog, sigurnog, dok pripadnost „Balkanu“ u ovim diskursima konotira sa nerazvijenošću, iracionalizmom, primitivizmom, neuređenošću i sl. U takvom okviru predstavljanja tranzicione stvarnosti „ulazak u Evropu“ znači, u stvari, „beg sa Balkana“ i raskid sa negativnim konotacijama koje ovo ime nosi. Stoga su metafore koje baštine simboličku suprotnost „Evrope“ i „Balkana“ tako česte u javnim diskursima postjugoslovenskih društava. To je najizrazitije u političkim diskursima i u periodima izbora, kada ove geografske odrednice postaju nezaobilazna mesta simboličkog i ideološkog pozicioniranja, etiketiranja Drugih, ali i definisanja složene pojavnosti. Činjenica da ovakvi diskursi sada više karakterišu unutrašnje međupartijske rasprave i nadmetanja, a manje javni jezik uzajamnih odnosa novih država, s jedne strane potvrđuje važnost ispitivanja retorike u procesima osvajanja i zadobijanja moći a, s druge strane, navodi na istraživanje njenih dometa u konkretnim situacijama.

Simbolička upotreba geografskih i prostornih odrednica otvara staru dilemu o odnosu predstave o razlici i stvarne razlike, odnosno načina i uslova njenog izražavanja u savremenim diskursima. Zato, kada govorimo o Drugosti, uvek imamo posla sa generalizacijama po različitim osnovama, odnosno sa stereotipima. To su reči koje su tu da bi umanjile i ublažile nered opipljivih stvari, neretko protivurečnih. Zahvaljujući stereotipima prinuđeni smo da pojavama i njihovim odnosima pripisujemo veću povezanost nego što je oni uistinu imaju. Oni su stabilni, dugotrajni, ali i promenljivi – usko vezani za političku, razvojnu i intelektualnu scenu iz koje proizlaze – pa je njihovo istraživanje važno i zbog toga što više govore o stanju društva u vremenu ispitivanja nego o samom predmetu ispitivanja, odnosno „suštini“ koja se predmetu ispitivanja stereotipom pripisuje. S jedne strane, budući da služe osnovnoj identifikaciji i orijentaciji, bez stereotipa se ni u jednom diskursu, pa ni u politič-

kom, ne može; s druge strane, uzimajući u obzir njihovo svojstvo pojednostavljenja kompleksnosti i, neretko, protivurečnosti onoga što se njima označava, kao i njihovu prilagodljivost promenjenim uslovima i funkcionalnu nevidljivost (u smislu da je simbolička upotreba neke geografske odrednice stereotip a ne precizni označitelj), oni su najoperativnija retorička sredstva.

Ovo retoričko sredstvo je višestruko važno za naše dalje analize: u kontekstu istraživanja Drugosti u savremenim uslovima, stereotip je nezaobilazan fenomen jer se svaki identitet, pa i nacionalni, nužno konstruiše na razlici, odnosno ogleda u Drugome. Mišljenje je po ovim pitanjima, kao i po brojnim drugim, zarobljenik starijih predstava, koje je stvorilo nekakvo iskustvo, ili nekakva stvarnost, a koje potom vode samostalan, zakasneli život, ili naprosto nestanu iz upotrebe a da mišljenje toga nije ni svesno. Zato savremenim diskursima pristupamo i kao kolektivnom mehanizmu kontrole društva i kao medijumu u kome se najbolje mogu istraživati one teže uočljive pojave, kakve su pomeranja značenja u samom jeziku, eliminacija izvesnih izraza, promene leksike, pa i čitave sintakse. Zadatak pronicanja u promene kolektivnih uobrazilja po pitanjima Drugosti zasnovan je na pretpostavci da javni jezik, i posebno politički, neopaženo formira ne samo svakog pojedinca, nego definiše i šire društvene predstave. Upravo nas u tom smislu zanimaju simboli i jezičke prakse u razumevanju i konstituisanju društava ovog regiona, odnosno promene kolektivnih uobrazilja na jezičkom i kognitivnom planu koje su prethodile ili su išle uporedo sa institucionalnim promenama ovih društava. Zanima nas identifikovanje onih jezičkih činjenica koje su mogle iznova organizovati društvene predstave i, posebno, samopoimanje i određivanje prema Drugom u novom kontekstu koji na površini karakteriše politička korektnost.

Iako ne zanemarujemo dugu predistoriju fenomena Drugosti, naša pažnja biće usmerena na njegove konstrukcije u savremenom kontekstu i u okviru balkanoloških studija. Osim teorija etniciteta, ključna perspektiva posmatranja ostaje diskurs analiza. Važno teorijsko zaleđe nalazimo i u studijama orijentalizma, budući da je fenomen načina konstruisanja i izražavanja Drugosti u žiži naših istraživanja. Podsticaje nalazimo u radovima onih autora koji su na istorijskom, novinskom i literarnom materijalu pokrenuli razmišljanja o primeni orijentalističke paradigme u okviru balkanoloških stu-

dija. Podsticaji su i praktične prirode, jer nam se čini da je diskurs simboličkog predstavljanja Drugosti i dalje živ, budući da se osim kroz odnos esencijalizovan Balkana i esencijalizovane Evrope javlja i u mapiranju opštijih vremenskih kategorija, putem fraza o okrenutosti prošlosti, odnosno budućnosti, kao i u drugim pitanjima prostornog odnosno teritorijalnog razgraničenja. Građu za naša dalja istraživanja tražićemo kao i do sada u medijskom diskursu i posebno u diskursu štampe, a rezultat bi trebalo da bude nekoliko studija koje bi odgovarale napred navedenim pitanjima i međunarodna konferencija na kojoj ćemo predstaviti nove rezultate istraživanja.

Literatura

- Allen, T. and Seaton, J. (eds.) (1999), *The Media of Conflict: War Reporting and Representation of Ethnic Violence*. London: Zed Books.
- Anderson, B. (1983), *Imagined Communities: Reflections on the Origins and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- Askew, K. and Wilk, R. (eds.) (2002), *The Anthropology of Media: A Reader*. Malden, Mass.:Blackwell.
- Asurmedi, M. (ur.) (2002), *Identitet i nasilje*. Beograd: Biblioteka XX vek (prevod sa španskog).
- Babić, D. (2006), „Stigmatizacija Hrvata i Srba u prijeratnome, ratnom i poslijeratnom razdoblju“, *Migracijske i etničke teme*, 22, 4, s. 379-397.
- Bakić-Hayden, M. (2006), *Varijacije na temu 'Balkan'*. Beograd: IFDT / Filip Višnjić.
- Bellamy, A. (2002), „The New Wolves at the Door: Conflict in Macedonia“, *Civil Wars*, Vol.5, No. 1, pp. 117-144.
- Berger, P. and Luckmann, T. (1991), *The Social Construction of Reality: A treatise in the sociology of knowledge*. London: Penguin.
- Berk, P. (1999), „Istorija kao društveno pamćenje“, *Reč* 56, s. 83-92 (prevedeno sa engleskog).
- Bell, A. (2000), „The Discourse Structure of News Stories“, in: Bell, A. et Garrett, P. (eds.), *Approaches to media discourse*. Oxford: Blackwell.
- Bell, A. et Garrett, P. (eds.) (2000), *Approaches to media discourse*. Oxford: Blackwell.
- Bender, B. and Winer, M. (eds.) (2001), *Contested Landscapes : Movement, Exile and Place*. Oxford: Berg.

- Bet-El, R. I. (2004), „Unimagined communities: the power of memory and the conflict in the former Yugoslavia“, in: Müller, J. W. (ed.), *Memory and power in post-war Europe: Studies in the presence of the past*. Cambridge University Press.
- Billig, M. (2006), *Banal Nationalism*. London: Sage.
- Bohlin, A. (2001), „Places of Longing and Belonging: Memories of the Group Area Proclamation of a South African Fishing Village“, in: Bender, B and Winer, M. (eds.), *Contested Landscapes : Movement, Exile and Place*. Oxford: Berg.
- Brkljačić, M. i Prlenda, S. ur. (2006), *Kultura pamćenja i historija*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
- Bugarski, R. (1997), *Jezik od mira do rata*. Beograd: Čigolja štampa.
- Caplan, R. (2005), *Europe and the Recognition of New States in Yugoslavia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chilton, P. (2004), *Analysing Political Discourse*. London: Routledge.
- Cohen, L. (1995), *Broken Bonds: Yugoslavia's disintegration and Balkan politics in Transition*. Boulder: Westview.
- Conversi, D. (2000), „Central Secession: Towards a New Analytical Concept? The case of Yugoslavia“, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 26, No. 2, pp. 333-355.
- De Cillia, R. et al. (eds.) (1999), „The Discursive Construction of National Identities“, *Discourse & Society*, Vol. 10, No. 2, pp. 149-173.
- DeFleur, M. L. and Everette E. D. (1998), *Understanding Mass Communication: A Liberal Arts Perspective*. Boston & New York: Houghton Mifflin Company.
- Denich, B. (2002), „Rasturanje multietničnosti u Jugoslaviji: mediji i metamorfoza“, u: Halpern, Dž. i Kajdikel, D. (ur.), *Susedi u ratu*. Beograd: Samizdat B92.
- Dragović-Soso, J. (2002), *Saviours of the Nation: Serbia's Intellectual Opposition and the Revival of Nationalism*. London: Hurst.
- Dubil, H. (2002), *Niko nije oslobođen istorije. Nacionalsocijalistička vlast u Debatama Bundestaga*. Beograd: Samizdat B92 (prevod sa nemačkog).
- Đerić, G. (2005), *Pr(a)vo lice množine. Kolektivno predstavljanje i samopoimanje. Mitovi, karakteri, mentalne mape i stereotipi*. Beograd: IFDT/Filip Višnjić.
- Đerić, G., ur. (2008), *Intima javnosti. Okviri predstavljanja, narativni obrasci, strategije i stereotipi konstruisanja Drugosti u upečatljivim događajima tokom razgradnje bivše Jugoslavije: štampa, TV i film*. Beograd, Fabrika knjiga/IFDT.

- Dorđević, D. (2005), „Klio sred ruševina: Jugoslavija i njene prethodnice u novijoj Historiografiji“, u: Naimark, N. M. i Case, H. (ur.), *Jugoslavija i njeni povijesničari. Razumijevanje balkanskih ratova u 1990-im*. Zagreb : Srednja Europa.
- Eldridge, J. (ed.) (1995), „News Content, Language and Visuals“, *Glasgow Media Groups Reader*, Vol. 1, New York: Routledge.
- Ellis, D. G. (2006), *Transforming Conflict – Communication and Ethnopolitical Conflict*. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield Publishers.
- Fairclough, N. (1995), *Critical discourse analysis: the critical study of language*. Harlow: Longman.
- Fairclough, N. (1995), *Media Discourse*. London: Hodder Arnold.
- Fairclough, N. (2000), „Political Discourse in the Media: An analytical Framework“, in: Bell A. et al. (eds.), *Approaches to media discourse*. Oxford: Blackwell.
- Fearon, J. D. and Laitin, D. D. (2000), „Violence and the Social Construction of Ethnic Identity“, *International Organization*, 54:4, pp. 845-877.
- Fleming, K. (2001), „Orijentalizam, Balkan i balkanska historiografija“, *FiD*, XVIII, Beograd : IFDT, s. 7-32.
- Franzosi, R. (1998), „Narrative Analysis – Or Why (And How) Sociologists Should be Interested in Narrative“, *Annual Review of Sociology*, Vol. 24, pp. 517-54
- Gallagher, T. (2000), „The Media and the search for Democracy in the Balkans“, in: Pridham, G. et al. (eds.), *Experimenting with Democracy: regime change in the Balkans*. London and New York: Routledge.
- Gagnon, V. P. (2004), *The Myth of Ethnic War: Serbia and Croatia in the 1990s*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Garrett, P. and Bell, A. (2000), „Media and Discourse: A Critical Overview“, in: Bell, A. and Garrett, P. (eds.), *Approaches to media discourse*. Oxford: Blackwell.
- Gleni, M. (2002), *Pad Jugoslavije. Treći balkanski rat*. Beograd: Samizdat B92 (prevod sa engleskog).
- Greenberg, D. R. (2004), *Language and Identity in the Balkans*. Oxford: Oxford University Press.
- Halbwachs, M. (1992), *On Collective Memory*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Hall, S. (1999), „Encoding/Decoding“, in: During, S. (ed.), *The Cultural Studies Reader*. London and New York: Routledge.
- Hall, S. (ed.) (1997), *Representation: Cultural Representation and Signifying Practices*. London: Sage Publications & Open University.

- Halpern, M. J. and Kideckel, A. D. (eds.) (2000), *Neighbors at War. Anthropological Perspectives on Yugoslav Ethnicity, Culture, and History*. University Park, Pa: The Pennsylvania State University Press. (prevedeno na srpski (2002), *Susedi u ratu*. Beograd: Samizdat B92)
- Hardin, R. (1995), *One for All: The Logic of Group Conflict*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Holland, D. and Quinn, N. (eds.) (1987), *Cultural Models in Language and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Irwin-Zarecka, I. (1994), *Frames of Remembrance: The Dynamics of Collective Memory*. New Brunswick: Transaction Books.
- Jansen, S. (2005), „National Numbers in Context: Maps and Stats in Representations of the Post-Yugoslav Wars“, *Identities: Global Studies in Culture and Power*, 12, pp. 45-68.
- Jäger, S. (2005), „Discourse and Knowledge: Theoretical and methodological aspects of a critical discourse and dispositive analysis“, in: Wodak, R. and Meyer, M. (eds.), *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: Sage.
- Jezernik, B. (2007), *Divlja Evropa. Balkan u očima putnika sa Zapada*. Beograd : Biblioteka XX vek.
- Jović, D. (2003), *Jugoslavija država koja je odumrla*. Beograd, Zagreb: Samizdat.
- Judah, T. (2000), *Kosovo: War and Revenge*. New Haven: Yale University Press.
- Kolstř, P. (ed.) (2005), *Myths and Boundaries in South-Eastern Europe*. London: Hurst.
- Konerton, P. (2002), *Kako društva pamte*. Beograd: Samizdat B92 (prevod s engleskog).
- Kurspahić, K. (2003), *Prime Time Crime: Balkan Media in War and Peace*. Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press.
- Laitin, D. D. (1998), *Identity in Formation: The Russian-Speaking Populations*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Lakoff, G. and Johnson, M. (1980), *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lamont, M. and Virág, M. (2002), „The Study of Boundaries in Social Sciences“, *Annual Review of Sociology*, Vol. 28, pp. 167-195.
- Marshall J. and Werndly, A. (2002), *The Language of Television*. London: Routledge.
- McQuail, D. (2000), *McQuail's Mass Communication Theory*. London: SAGE Publications.

- Meyer, M. (2005), „Between theory, method, and politics: positioning of the approaches to CDA“, in: Wodak, R. and Meyer, M. (eds.).
- Oraić Tolić, D. i Kulcsar Szabo, E., ur. (2006), *Kulturni stereotipi. Koncepti identiteta u srednjoeuropskim književnostima*. Zagreb: FF pres.
- Petersen, R. D. (2002), *Understanding Ethnic Violence: Fear, Hatred, and Resentment in Twentieth-Century Eastern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ramet, S. P. (2005), *Thinking About Yugoslavia. Scholarly Debates about the Yugoslav break-up and the Wars in Bosnia and Kosovo*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Reisigl, M. and Wodak, R. (2001), *Discourse and Discrimination: Rhetorics of Racism and Antisemitism*. London/New York: Routledge.
- Riggins, S. H. (ed.) (1997), *The Language and Politics of Exclusion: Others in Discourse*. London: Sage.
- Rot, K. (2000), *Slike u glavama*. Beograd: Biblioteka XX vek (prevod sa nemačkog).
- Said, E.W. (1979), *Orientalism*. New York: Random House.
- Said, E.W. (2003), *Krivotvorenje islama. Kako mediji i stručnjaci određuju način na koji vidimo ostatak svijeta*. Zagreb.
- Saussure, L. de and Schulz, P. (eds.) (2005), *Manipulation and Ideologies in the Twentieth Century: Discourse, Language, Mind*. Amsterdam & New York: John Benjamins.
- Scannell, P. (2000), „Media-Language-World“, in: Bell A. et al. (eds.), *Approaches to media discourse*. Oxford: Blackwell.
- Schlesinger, P. (1991), *Media, State and Nation: Political Violence and Collective Identity*. London, Newbury Park, New Delhi: Sage Publications.
- Seaton, J. (2005), *Carnage and the Media: The Making and Breaking of News About Violence*. Allen Lane / Penguin Books.
- Shi-xu (1997), *Cultural Representations*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Shi-xu (ed.) (2007), *Discourse as Cultural Struggle*. Hong Kong: Hong Kong University Press.
- Silber, L. and Little, A. (1997), *The Death of Yugoslavia*. London: Penguin.
- Snyder, J. and Ballentine, K. (1996), „Nationalism and the Marketplace of Ideas“, *International Security*, Vol. 21, no 2, pp. 5-40.
- Subotić, M. (2007), „Na leđima bika: o simboličnoj geografiji evropskog prostora“, u: *Na drugi pogled: prilog studijama nacionalizma*. Beograd: IFDT/Filip Višnjić, s.7-45.
- Subotić, M. (2007), „Slovenija među zvezdama“, *Treći program*, br. 135-136, s. 391-405.

- Thompson, M. (1999), *Forging War: The Media in Serbia, Croatia, Bosnia and Hercegovina*. Luton: University of Luton Press. (prevod na srpski (2000), *Proizvodnja rata*. Beograd: Medija centar, Free B92).
- Tilly, C. (2003), *The Politics of Collective Violence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Todorova, M. (1997), *Imagining the Balkans*. New York: Oxford University Press.
- Udovičić, R. (ed.) (2005), *Medijska spoticanja u vremenu tranzicije*. Sarajevo: Medija plan Institut.
- Van Dijk, T. A. (1991), *Racism and the Press*. London: Routledge.
- Van Dijk, T. A. (1993), *Elite Discourse and Racism*. London: Sage.
- Van Dijk, T. A. (1995), „Discourse Analysis as Ideology Analysis“, in: Schäffner, C. and Wenden, A. (eds.), *Language and Peace*. Aldershot: Dartmouth Publishing.
- Van Dijk, T. A. (2000), „Opinions and Idologies in the Press“, in: Bell, A. et al. (eds.), *Approaches to media discourse*. Oxford: Blackwell.
- Van Dijk, T. A. (2005), „Multidisciplinary CDA: a plea for diversit“, in: Wodak, R. and Meyer, M. (eds.), *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: Sage.
- Van Dijk, T.A. (2006), „Discourse and Manipulation“, *Discourse & Society*, Vol. 17, No. 3, pp. 356-383.
- Velikonja, M. (2007), *Evroza. Kritika novog evrocentrizma*. Beograd : Biblioteka XX vek.
- Vetlesen, A. J. (2005), *Evil and Human Agency: Understanding Collective Evildoing*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Verschueren, J. (1999), *Understanding Pragmatics*. London: Arnold.
- Wachtel, B. A. (2006), *Remaining Relevant after Communism. The Role of the Writer in Eastern Europe*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Wodak, R. and Meyer, M. (eds.) (2005), *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: Sage.
- Wodak, R. (2006), „Images in/and news in a globalised world“, in: Lassen, I. et al. (eds.), *Mediating Ideology in Text and Image. Ten Critical Studies*. Amsterdam: Benjamins.
- Wodak, R. (2006), „Critical Linguistics and Critical Discourse Analysis“, in: Oestman, J. et al. (eds.), *Handbook of Pragmatics*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Public Co.
- Wolfsfeld, G. (2004), *Media and the Path to Peace*. Cambridge University Press.
- Woodward, K. (1997), „Concepts of Identity and Difference“ in: Woodward K. (ed.), *Identity and Difference*. London: Sage.

OTHERS IN POST-CONFLICT CONTEXTS

Summary

Researches conducted so far within the project *Spinning out of control: rhetoric and violent conflict. Representations of 'self' – 'other' in the Yugoslav successor states* focused on exploring the relations towards the Other in a state of conflict. Moreover: most of the author's and coauthors' contributions were oriented towards discourse analysis in the context of violence. Except for the peaceful dismemberment of Montenegro and Serbia, proclamation of independence of other Yugoslav states did not go without violence, to a greater or lesser extent. *The Other* in these situations was predominantly the *ethnic Other*, and usually treated as enemy. For that reason, the greater part of our past work was oriented towards analysing media reports of the most striking war events. Also, some of the contributions intentionally targeted media reportings of tense situations and those bearing the unpredictable outcomes, such as referenda or meetings discussing war and peace matters; or, we focused our inquiries on radical standpoints expressed by certain media or political parties – all that in order to explore the essential forms of constructing and manifesting the Otherness on a rhetoric level. From a broader perspective, the analysed period, marked by the wars of ex – Yugoslavia in the last decade of 20th century, could be comprehended as the period of a *state of emergency*, where the old order had been brutally and radically destroyed and the new one was installed. In such a process, as it was shown, the relation towards the Other was also usually extreme and ethnically motivated.

Now, after the constitution of seven new states where once former Yugoslavia was, new questions emerge. We are interested, as we were before, in the identity constructions, especially in the relations toward the Other, and Otherness in general, now in the period of transition and normalization of mutual relationships that these societies are undergoing. Along with the theories of ethnicity and identity construction, the key perspective remains discursive analysis. Our main question is *What is happening with the phenomenon of Otherness in public discourse, in the peaceful times, or in the post conflict state?* Do the ways of representing Others from the conflict times disappear, or do they “freeze”, that is to say, remain the same, or get manifested on some other levels and by different rhetorical tools? In short, what is happening with the Others in discourses that do not “spin out of control”? Are the Others stable, mutable or flexible category and where are the imagological boundaries of Otherness? Who are the Others now? Are there any Others among us in ethnical sense? What is the nature of relation towards the common Yugoslav past, in other words, has the common past also become the Otherness for the people of former Yugoslavia? Are the “refugees”, “cast-outs”, “displaced persons”, “returnees”... only the new names for the old display of Otherness?

Keywords: Otherness, media, discourse, stereotype, social contextualization.